

POD LUPOM

Konkurentnost Srbije: merenje konkurentnosti i rangiranje zemalja prema Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma

Bojan Ristić*

Svetozar Tanasković**

Rad analizira međunarodnu konkurentnost Srbije prema Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma (SEF) iz 2011. fokusirajući se na glavne činioce lošeg ranga Srbije. U tom kontekstu, ispituje se problem merenja nacionalne konkurentnosti na osnovu Globalnog indeksa konkurentnosti (GIK), čija vrednost se dominantno oslanja na rezultate standardizovane ankete, koju Svetski ekonomski forum sprovodi u svim obuhvaćenim zemljama. Usled toga, predmet analize će biti struktura Globalnog indeksa konkurentnosti kako bi se odvojio uticaj strukturnih nedostataka u srpskoj privredi od uticaja mogućih pristrasnosti u zavisnosti od izvora podataka. Odvajanjem „mekih“ (dobijenih na osnovu ankete) od „tvrdih“ (dobijenih iz međunarodno uporedivih baza podataka) podindikatora – mogu se dobiti značajno različite ocene konkurentne pozicije Srbije u poređenju sa zemljama iz njenog neposrednog okruženja. Pored evidentnih strukturnih nedostataka domaće konkurentnosti, ovim se delimično može objasniti trenutna pozicioniranost Srbije na relativno niskom 95. mestu na listi od 142 zemlje. Ukoliko bi se neutralisala pristrasnost koja postoji u „mekim“ indikatorima ranga, Srbija bi mogla da popravi svoj rang i do 30 pozicija na listi. Osim identifikovanja uzroka loše domaće konkurentnosti, na osnovu Izveštaja Svetskog ekonomskog foruma, u radu ćemo dati preporuke za njihovo otklanjanje, što bi u perspektivi omogućilo napredak Srbije na listi SEF-a.

1. Uvodne napomene

Ovaj rad bavi se raznim aspektima konkurentnosti zemalja u globalnim okvirima. Cilj rada jeste da rasvetli često zamagljen problem merenja konkurentnosti i rangiranja zemalja prema metodologiji Svetskog ekonomskog foruma (SEF), a samim tim i da objasni uzroke niske pozicioniranosti Srbije na toj listi i ukaže na potencijalne izvore unapređenja konkurentne pozicije u budućnosti. Pre realizacije ovog cilja neophodno je dati kratak uvid u metodologiju merenja konkurentnosti.

Istraživanje različitih aspekata konkurentnosti zemalja u globalnim okvirima dominantno se vezuje za delovanje Svetskog ekonomskog foruma i za njihov Globalni indeks konkurentnosti (GIK). Reč je o kompozitnom indeksu zasnovanom na dvanaest (nosećih) stubova konkurentnosti koji su organizovani u tri grupe. Prva grupa su tzv. *Osnovni zahtevi* koja uključuje stubove (1) Institucije, (2) Infrastruktura, (3) Makroekonomska stabilnost, (4) Zdravstvo i primarno obrazovanje. Drugu grupu čine tzv. *Faktori povećanja efikasnosti* koju formiraju stubovi: (5) Visoko obrazovanje i obuka, (6) Efikasnost tržišta dobara, (7) Efikasnost tržišta rada, (8) Sofisticiranost finansijskog tržišta, (9) Tehnološka spremnost i (10) Veličina tržišta. Treća grupa su *Faktori inovativnosti i sofisticiranosti* koju formiraju poslednja dva stuba, (11) Sofisticiranost poslovnih procesa i (12) Inovacije.¹ Ovim stubovima obuhvaćeni su mikroekonomski i makroekonomski faktori kao i faktori razvoja institucija koji uzeti zajedno određuju konkurentnost nacionalne privrede.

GIK, kao kompozitni indeks, formira se kao ponderisani prosek vrednosti svakog od navedenih stubova. Inače, svaki od navedenih stubova sam po sebi predstavlja kompozitni indeks koji se formira kao ponderisani prosek podindikatora čije vrednosti se dobijaju iz dva tipa izvora – primarnih i sekundarnih.

Primarni podaci dobijaju se na osnovu standardizovanih anketa koje se svake godine sprovode u obuhvaćenim zemljama na koje odgovaraju predstavnici najvišeg menadžerskog nivoa („top menadžeri“) preduzeća koja formiraju repre-

* Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.

** Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.

¹ O raznim aspektima ekonomskog rasta i konkurentnosti privrede Srbije, te konstrukciji Globalnog indeksa konkurentnosti, koji je u ovom radu u fokusu analize, pogledati u: Vasiljević, D. (2009), *Kvartalni monitor* br. 18.

zentativni uzorak. Ovi podaci nazivaju se takođe i „mekim podacima“ (*soft data*)¹. Broj preduzeća koja ulaze u uzorak varira od zemlje do zemlje i zavisi prevashodno od njene veličine. Uzorak čine mala, srednja i velika preduzeća. Udeli preduzeća prema veličini u uzorku precizno su definisani smernicama SEF-a. Važno je napomenuti da svake godine polovinu uzorka formiraju preduzeća koja su se nalazila u uzorku prethodne godine, dok se druga polovina bira slučajnom metodom iz definisanog uzoračkog okvira. Zadržavanjem polovine elemenata uzorka od prethodne godine doprinosi se većoj stabilnosti rezultata ankete, što daje validnost brojnim panel analizama. Primarni podaci na osnovu ankete potrebni su za obračun onih podindikatora za koje ne postoje baze sekundarnih, kvantitativnih podataka za sve zemlje obuhvaćene SEF-ovom rang-listom. Kao partnerski institut SEF-a, FREN je koordinirao sprovođenje ankete na teritoriji Srbije. Anketom je pokriven širok raspon pitanja u vezi sa: uslovima poslovanja, pravnom regulativom, tržišnom klimom, političkom situacijom i sl. (npr. „U kojoj meri je štampa slobodna u vašoj zemlji?“, „Kako biste ocenili nivo sofisticiranosti finansijskih tržišta u vašoj zemlji“, „U kojoj meri Antimonopolska politika u Vašoj zemlji promoviše konkurenciju“). Za navedena pitanja, ali i mnoga druga koja nismo naveli (a važna su za formiranje međunarodnog konkurentnog profila zemlje) – podatke je moguće prikupiti *jedino* putem ankete. Upravo u toj činjenici krije se potencijalna pristrasnost ocena podindikatora, koja se preko stubova konkurentnosti preliva i na konačnu vrednost Globalnog indeksa konkurentnosti, a posledično i na rang zemlje na listi. Ovom temom ćemo se detaljnije baviti u nastavku.

Za obračun podindikatora konkurentnosti kao što su: nivo poreza, stopa inflacije, budžetski deficit, broj telefonskih linija, broj procedura da se započne neka preduzetnička delatnost i sl. koriste se podaci iz međunarodno uporedivih baza (npr. baze MMF-a, Svetske banke, Međunarodne trgovinske organizacije, Ujedinjenih nacija i dr.). Ovi podaci nazivaju se „čvrstim podacima“ (*hard data*).² Pri obračunu podindikatora za tekuću godinu uglavnom se koriste sekundarni podaci iz prethodne godine, s obzirom na to da u momentu pripreme Izveštaja o konkurentnosti baze tih podataka za tekuću godinu uglavnom nisu dostupne. Prema tome, u pripremi Izveštaja za 2011. godinu koriste se sekundarni podaci iz 2010. U tom smislu, reprezentanti tekuće konkurentnosti su podaci dobijeni na osnovu ankete.

Svi podaci, bilo da je reč o primarnim ili sekundarnim, normiraju se na skali od 1 do 7 (1 – najlošija ocena, a 7 – najbolja ocena), što je ujedno i raspon mogućih vrednosti za sve podindikatore, stubove konkurentnosti pa i sam Globalni indeks konkurentnosti. Što se tiče ankete većinu pitanja nije potrebno normalizovati, jer se koristi izbalansirana Likertova skala sa sedam podeoka. Učešće podataka iz ankete u obračunu GIK-a iznosi približno 70%, dok udeo sekundarnih podataka iznosi približno 30%.

Značaj koji stubovi u okviru grupe imaju za pojedinačnu zemlju, zavisi od njenog stupnja razvijenosti. Za grupisanje zemalja prema nivou razvijenosti koristi se relativno precizan i jednostavan kriterijum koji polazi od realizovanog nivoa BDP-a *per capita*, denominovan u američkim dolarima. Podela je izvršena na tri osnovne i dve prelazne faze razvoja privrede. U zavisnosti od stadijuma u kom se zemlja nalazi zavisice i vrednosti pondera koji se dodeljuju grupama stubova koji formiraju vrednost Globalnog indeksa konkurentnosti.³

Srbija se, primera radi, prema vrednosti BDP-a po stanovniku svrstava u zemlje na srednjem nivou razvijenosti, gde se kao ključni pokretači konkurentnosti nalaze stubovi iz grupacije „Faktori povećanja efikasnosti“. U tom smislu, pri obračunu kompozitne vrednosti GIK-a, osnovni zahtevi učestvuju sa 40%, faktori povećanja efikasnosti sa 50%, dok faktori inovativnosti i sofisticiranosti participiraju sa 10%. Shodno tome, vrednosti stubova iz grupacije „Faktori povećanja efikasnosti“ imaju proporcionalno najveći uticaj na formiranje ukupne vrednosti GIK-a kada je Srbija u pitanju.

Okvir 1. Konkurentnost naspram konkurencije

Imajući u vidu kompleksnu strukturu GIK-a, konkurentnost koju reprezentuje mogli bismo grubo definisati kao skup institucija, politika i činilaca koji određuju stepen produktivnosti zemlje. Nivoom konkurentnosti izražava se kapacitet nacionalne privrede da u srednjoročnom periodu generiše održivi ekonomski rast na postojećem nivou razvijenosti. Polazeći od definicije konkurentnosti ukazaćemo na terminološku razliku između *konkurentnosti* i *konkurencije*, jer se u široj domaćoj javnosti, štampanim i elektronskim medijima, ova dva termina nepravilno koriste kao sinonimi, te se unapređenje konkurentnosti i unapređenje konkurencije neopravdano poistovećuju. Naime, konkurencija kao tržišni fenomen govori o intenzitetu tržišne utakmice između tržišnih učesnika kako na strani ponude tako i na strani tražnje za dobrima i uslugama. Podsticanje konkurencije na parcijalnim tržištima bi trebalo da rezultira nižim cenama, većim

1 Podindikatore koji se zasnivaju na „mekim“ podacima u nastavku ćemo nazivati „mekim podindikatorima“.

2 Podindikatore koji se zasnivaju na tvrdim podacima u nastavku ćemo nazivati „tvrdim podindikatorima“.

3 Intervale stadijuma razvoja i strukturu pondera koji se koriste pri formiranju GIK-a videti u WEF (2011), *The Global Competitiveness Report 2011–2012*, p. 10.

kvalitetom i raznovrsnošću proizvoda i usluga, učestalim inovacijama na strani ponude, što ima pozitivne implikacije na potrošačev višak. Zbog svog pozitivnog dejstva na nivo blagostanja parcijalnih tržišta, zaštita i podsticanje konkurencije su teme od prvorazrednog značaja za sve tržišne privrede. Podizanje nivoa konkurencije između tržišnih učesnika i *ceteris paribus* dovodi do unapređenja konkurentnosti zemlje, ali suprotno ne mora da važi. Naime, aspekti konkurencije ulaze u proračun samo jednog od ukupno dvanaest stubova konkurentnosti zemlje („Efikasnost tržišta dobara“), što konkurentnost čini znatno širim i obuhvatnijim pojmom od konkurencije. Koreni poistovećivanja ovih pojmova nalaze su u relativno kratkoj prisutnosti ovih termina u stručnoj i široj javnosti u Srbiji. Rangiranje zemalja prema Globalnom indeksu konkurentnosti datira od 2005. godine. Iako se počeci razmatranja aspekata konkurentnosti zemalja i pokušaji njenog merenja mogu pronaći znatno pre pomenute godine, globalna rasprostranjenost ovog fenomena nastupa tek s Globalnim indeksom konkurentnosti. Za istu godinu vezuje se i početak uvođenja zaštite konkurencije u Srbiji, donošenjem Zakona o zaštiti konkurencije i formiranjem Komisije za zaštitu konkurencije.

Celinu ovog rada čini pet poglavlja. Nakon uvoda koji daje pregled osnovnih elemenata merenja konkurentnosti prema metodologiji SEF-a, u *drugom delu* analiziramo konkurentnu poziciju Srbije prema izveštaju SEF-a, da bismo u *trećem* ukazali na fundamentalne razloge njene aktuelne pozicije. U *četvrtom delu* osvrćemo se na ključne posledice koje može da izazove nizak rang zemlje na listi SEF-a, dok u *petom delu* sažimamo osnovne rezultate analize i na osnovu njih dajemo preporuke za poboljšanje aktuelne pozicije Srbije u pogledu konkurentnosti, čijom realizacijom bi se mogle preduprediti moguće negativne posledice.

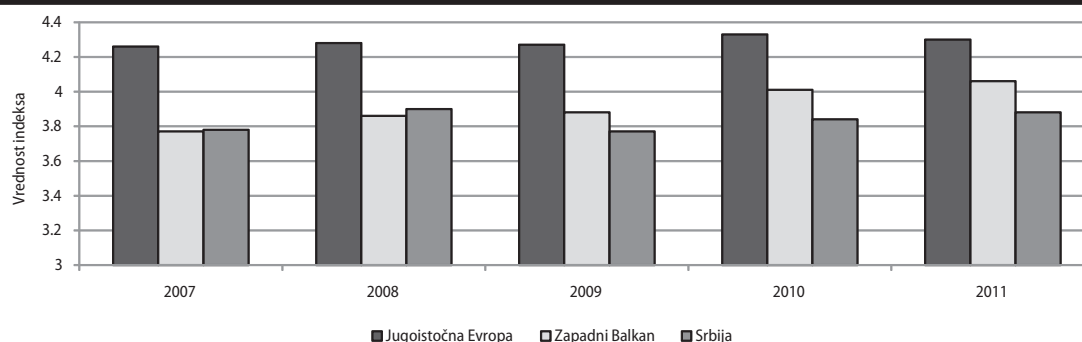
2. Konkurentna pozicija Srbije prema Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma

Prema Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma za 2011. godinu Srbija je rangirana na 95. poziciji na listi koja obuhvata 142 zemlje sa zabeleženom vrednošću Globalnog indeksa konkurentnosti od 3,88.⁴ U poređenju s prethodnom godinom – Srbija je napredovala za jednu poziciju povećavši vrednost GIK-a za 0,04. Očigledno, reč je o skromnom napretku, čak i ako bismo tome dodali činjenicu da je pomak učinjen uporedo s proširenjem liste zemalja (sa 139 zemalja 2010. na 142 zemlje 2011. godine). Naredne dve slike prikazuju položaj Srbije prema ostvarenoj vrednosti GIK-a u odnosu na prosek zemalja Jugoistočne Evrope i prosek zemalja Zapadnog Balkana. Grafikon L1-1 prikazuje dinamiku kompozitne vrednosti GIK-a u periodu od 2007. do 2011. godine, dok Grafikon L1-2 dezagregirano prikazuje vrednosti pojedinačnih stubova konkurentnosti za 2011. godinu.

Grafikon L1-1. GIK i rang za period 2007–2011 – Jugoistočna Evropa⁵, Zapadni Balkan⁶ i Srbija

	2007		2008		2009		2010		2011	
	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks
SIE	54	4,26	57	4,28	54	4,27	54	4,33	58	4,30
WB	90	3,77	86	3,86	85	3,88	79	4,01	77	4,06
Srbija	91	3,78	85	3,90	93	3,77	96	3,84	95	3,88

Grafikon L1-2. Stubovi konkurentnosti 2011 – Jugoistočna Evropa, Zapadni Balkan, Srbija

Izvor: WEF (2011), *Global Competitiveness Report*

4 Najvišu vrednost GIK-a (5,74) i 1. mesto na listi SEF-a u 2011. godini zabeležila je Švajcarska, dok najniža vrednost (2,87) pripada Čadu koji je na poslednjem, 142. mestu. Ponavljamo, teorijska vrednost GIK-a kreće se u intervalu od 1 do 7.

5 Prosečna vrednost GIK-a za zemlje Jugoistočne Evrope dobijena je kao prosta aritmetička sredina vrednosti indeksa Bugarske, Češke, Mađarske, Poljske, Rumunije i Slovačke.

6 Prosečna vrednost GIK-a za zemlje Zapadnog Balkana dobijena je kao prosta aritmetička sredina vrednosti indeksa Hrvatske, Makedonije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Albanije.

Ukoliko uporedimo rang i kompozitnu vrednost GIK-a Srbije u periodu 2007–2011. s prosekom zemalja Zapadnog Balkana, primetićemo da se ističu dva perioda (Tabela L1-1). Prvi period obuhvata 2007. i 2008. godinu kada je Srbija bila približno na nivou proseka zemalja Zapadnog Balkana, kako prema rangu tako i prema vrednosti indeksa. U drugom periodu, koji obuhvata poslednje tri godine, evidentna je sve veća razlika između ranga Srbije i zemalja Zapadnog Balkana. Nakon izbijanja svetske ekonomske krize, Srbija je u 2009. i 2010. godini pogoršala svoj rang prvo za osam a zatim za još tri mesta, iako je u 2010. godini zabeležila rast indeksa sa 3,77 na 3,84. U istom periodu je prosek ranga za zemlje Zapadnog Balkana, i pored krize, poboljšan za devet pozicija u odnosu na 2008. godinu. Ukratko, ove razlike mogu se objasniti ili izrazito jačim uticajem krize na realne parametre konkurentnosti Srbije ili efektima koji proizilaze iz strukture i kvaliteta podataka neophodnih za formiranje vrednosti GIK-a. U narednom poglavlju ove momente ćemo detaljnije analizirati.

Tabela L1-3. Rang i vrednost indeksa za Jugoistočnu Evropu, Zapadni Balkan i Srbiju, 2007–2011

	2007		2008		2009		2010		2011	
	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks
Srbija	91	3,78	85	3,9	93	3,77	96	3,84	95	3,88
Osnovni zahtevi	78	4,19	88	4,15	97	3,9	93	4,15	88	4,28
1. Institucije	99	3,37	108	3,4	110	3,24	120	3,19	121	3,15
2. Infrastruktura	92	2,72	102	2,68	107	2,75	93	3,39	84	3,67
3. Makroekonomska stabilnost	88	4,61	86	4,72	111	3,88	109	4,05	91	4,18
4. Zdravstvo i osnovno obrazovanje	31	6,04	46	5,79	46	5,71	50	5,95	52	5,82
Faktori povećanja efikasnosti	88	3,56	78	3,82	86	3,77	93	3,75	90	3,73
5. Visoko obrazovanje i obuka	82	3,65	70	3,91	76	3,83	74	4,01	81	3,98
6. Efikasnost tržišta dobara	114	3,53	115	3,68	112	3,7	125	3,57	132	3,49
7. Efikasnost tržišta rada	111	3,53	66	4,36	85	4,18	102	4,06	112	3,94
8. Sofisticiranost finansijskog tržišta	98	3,73	89	3,94	92	3,87	94	3,84	96	3,74
9. Tehnološka osposobljenost	57	3,34	61	3,45	78	3,38	80	3,41	71	3,63
10. Veličina tržišta	75	3,23	65	3,59	67	3,69	72	3,6	70	3,61
Faktori inovativnosti i sofisticiranosti	88	3,3	91	3,3	94	3,21	107	3,04	118	2,99
11. Sofisticiranost poslovanja	95	3,53	100	3,51	102	3,45	125	3,15	130	3,08
12. Inovacije	78	3,08	70	3,09	80	2,98	88	2,93	97	2,9

Izvor: WEF (2007, 2008, 2009, 2010, 2011), *Global Competitiveness Report*

Kako bismo jasnije sagledali ključne činioce koji su uticali na formiranje ranga Srbije, ispitaćemo dinamiku 12 stubova konkurentnosti tokom perioda 2007–2011, da bismo se potom, u okviru svakog pojedinačnog stuba skoncentrisali na podindikatore koji se nalaze značajno ispod vrednosti konkretnog stuba i ukupne vrednosti GIK-a.

U 2008. godini, Srbija je u prevlađujućem delu „Osnovnih zahteva“ i „Faktora inovativnosti i sofisticiranosti“ ostvarila slabije rezultate u odnosu na prethodnu godinu (Grafikon L1-3). Ipak, rast vrednosti u segmentu „Faktora povećanja efikasnosti“, bio je dovoljan za konačni rast GIK-a za 0,12 i poboljšanje ranga za šest pozicija. U vidu napomene, nije suviše konstatovati da segment u kojem je Srbija zabeležila najveću pozitivnu promenu u 2008. godini ima i najveći ponder (50%) pri formiranju ukupne vrednosti GIK-a kada je Srbija u pitanju. Istorijski, najvišu vrednost GIK-a i najbolji rang Srbija je ostvarila 2008. godine kada se našla na 85. poziciji s vrednošću GIK-a od 3,9. Međutim, već u 2009. godini Srbija beleži najnižu vrednost GIK-a od 3,77, što proizilazi iz pada vrednosti sve tri grupe faktora, da bi oporavak vrednosti GIK-a nastupio tokom 2010. i 2011. godine.

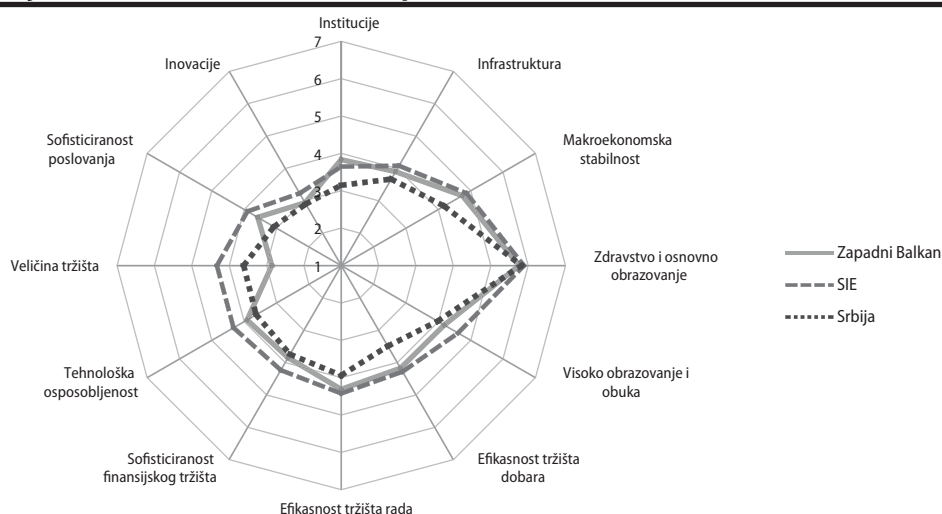
Grafikon L1-4. Srbija – stubovi konkurentnosti za period 2007–2011

Tabela L1-5. Vrednost indeksa u pojedinačnim stubovima konkurentnosti, 2007–2011

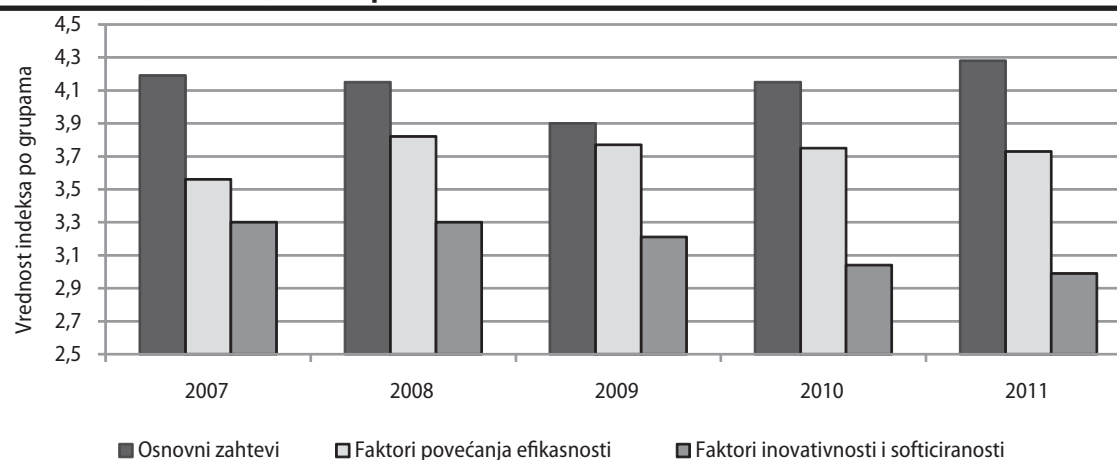
Grupe stubova konkurentnosti	Broj indikatora		
	Ukupno	Tvrđi	Meki
Osnovi zahtevi	46	16 (34,78%)	30 (65,22%)
Faktori povećanja efikasnosti	52	18 (34,62%)	34 (65,38%)
Faktori inovativnosti i sofisticiranosti	18	1 (5,56%)	17 (94,44%)

Izvor: WEF (2007, 2008, 2009, 2010, 2011), *Global Competitiveness Report*

I pored trenda smanjivanja vrednosti kod grupe stubova „Faktori povećanja efikasnosti“ i Faktori inovativnosti i sofisticiranosti“, trend rasta ukupne vrednosti GIK-a u poslednje dve godine posledica je značajnog napretka Srbije u domenu „Osnovnih zahteva“. Činjenica da segment – „Faktori inovativnosti i sofisticiranosti“, učestvuje samo sa 10% u ukupnoj vrednosti GIK-a, navodi na činjenicu da se nezadovoljavajuća pozicija Srbije u 2011. godini dominantno dužuje slabljenju ocena u okviru segmenta – „Faktori povećanja efikasnosti“.

Prema metodologiji SEF-a, zemlje koje se nalaze u drugoj fazi razvoja, poput Srbije, trebalo bi da unapređuju efikasnost procesa proizvodnje uz povećanje kvaliteta svojih proizvoda i usluga. Da bi se dostigao ovaj cilj nužne su aktivnosti na polju razvijanja tržišne konkurencije, ulaganja u visoko obrazovanje, jačanja i produblivanja finansijskih tržišta i investiranja u istraživanje i razvoj novih tehnologija. Ovi aspekti konkurentnosti sadržani su u okviru druge grupe stubova konkurentnosti – „Faktori povećanja efikasnosti“ (Tabela L1-2).

Kako bi adekvatno kvantifikovao stepen uspešnosti u razvoju ovih procesa i uključio ih u GIK-a, Svetski ekonomski forum koristi kombinaciju primarnih i sekundarnih podataka pri čemu primarni podaci dobijeni na osnovu ankete učestvuju sa približno 65% u ukupnoj vrednosti indeksa za segment koji u trenutnoj fazi razvoja Srbije ima najveći ponder pri računanju GIK-a (Tabela L1-3). Imajući u vidu ovaj podatak, možemo zaključiti da se pogoršanje ranga Srbije u periodu nakon izbijanja svetske ekonomske krize s približno dve trećine može objasniti pogoršanjem vrednosti podindikatora dobijenih na osnovu primarnih podataka, pošto se vrednost podindikatora koji se dobijaju na osnovu čvrstih podataka nije značajnije menjala. Ovaj zaključak bismo mogli potvrditi ukoliko bismo se osvrnuli na izvore podataka za merenje elemenata konkurentnosti prema kojima se Srbija nalazi u grupi najlošije plasiranih zemalja na listi SEF-a.

Tabela L1-6. Učešće „mekih“ i „tvrdih“ podindikatora u strukturi GIK-a⁷

Generalno, od ukupno 111 podindikatora koji se koriste prilikom izračunavanja GIK-a (u sve tri grupe stubova konkurentnosti), jedini tvrdi podindikator prema kojima je Srbija plasirana lošije u odnosu na zemlje iz okruženja su stopa inflacije (106 mesto na listi SEF-a) i učešće nacionalne štednje u BDP-u (103 mesto na listi SEF-a), što spada u grupu „Osnovnih zahteva“. S druge strane, vrednosti 25 „mekih“ podindikatora svrstavaju Srbiju na samo začelje liste od 142 zemlje.

⁷ Ukupan broj podindikatora je 111, s tim što se pojedini podindikatora koriste istovremeno prilikom formiranja različitih stubova konkurentnosti. Udeli „mekih“ i „tvrdih“ podindikatora računati su na osnovu apsolutnog broja „mekih“ i „tvrdih“ podindikatora u svakoj od navedene tri grupacije stubova konkurentnosti, nezavisno od toga što se pojedini podindikatora pojavljuju istovremeno pri obračunu različitih stubova konkurentnosti.

Poredeći vrednosti indeksa za stubove koji su grupisani u segmentu „Faktori povećanja efikasnosti“ (Tabela L1-2), može se primetiti da se između 2008. i 2011. godine beleži pogoršanje sledećih stubova:

- (6) Efikasnost tržišta dobara
- (7) Efikasnost tržišta rada
- (8) Sofisticiranost finansijskog tržišta i
- (10) Veličina tržišta.

Stub konkurentnosti „Veličina tržišta“ ocenjuje se na osnovu sekundarnih podataka iz međunarodnih statističkih baza. Rast ili pad vrednosti ovog stuba praktično znači da je došlo do povećanja ili smanjenja domaće i/ili inostrane tražnje. Stoga je logičan pad ovog indeksa nakon 2008. godine kao posledica – izrazitog smanjenja domaće tražnje koja se i dalje nalazi ispod predkriznog nivoa. Preostala tri stuba se ocenjuju kombinacijom primarnih i sekundarnih podataka, pri čemu podaci iz ankete u vrednosti ocene za svaki faktor učestvuju sa 70–80%. Jasno je da su odgovori iz ankete imali značajnu ulogu u padu vrednosti ta tri stuba, što je presudno uticalo na relativno nisku poziciju Srbije na listi SEF-a i pored kontinuiranog napretka na polju „Osnovnih zahteva“.

Tabela L1-7. Najslabiji „meki“ podindikator u 2011. godini

	Vrednost	Rang
Osnovni zahtevi		
Zaštita interesa manjinskih akcionara	2,8	140
Kvalitet putne infrastrukture	2,4	131
Kvalite železničke infrastrukture	1,6	102
Kvalitet lučke infrastrukture	2,7	133
Kvalitet infrastrukture avio saobraćaja	3,1	132
Faktori povećanja efikasnosti		
Intenzitet lokalne konkurencije	3,6	136
Stepen tržišne dominacije	2,5	139
Efektivnost antimonopolske politike	2,8	137
Sofisticiranost kupaca	2,2	136
Kooperacija u odnosima radnika i poslodavaca	3,3	136
Odliv mozgova	1,8	139
Finansiranje preduzeća preko domaćeg tržišta akcija	2,7	112
Dostupnost rizičnog kapitala	2,0	121
Regulacija razmene hartija od vrednosti	3,3	121

Izvor: WEF (2011), *Global Competitiveness Report*

Neki od najslabijih aspekata konkurentnosti Srbije u grupi „Faktora povećanja efikasnosti“, ali i u grupi „Osnovnih zahteva“ u 2011. godini prema odgovorima iz sprovedene ankete dati su u Tabeli L1-7.

Vrednosti svih „mekih“ podindikatora iz prethodne tabele nalaze se ispod vrednosti Globalnog indeksa konkurentnosti, pri čemu je i rang Srbije prema navedenim podindikatorima znatno niži od 95. pozicije koju Srbija zauzima prema ukupnoj vrednosti GIK-a. Iako Srbija u grupi „Osnovnih zahteva“ beleži kontinuirani napredak, jasno je da bi intenzitet poboljšanja bio značajno veći ukoliko bi vrednosti navedenih „mekih“ podindikatora koji ekstremno negativno utiču na prosek grupacije bila poboljšana. Iz tog razlo-

ga smo pored „mekih“ podindikatora iz grupe „Faktora povećanja efikasnosti“ naveli i najlošije „meke“ rezultate iz grupe „Osnovnih zahteva“. Imajući u vidu zabeležene rezultate koji su presudno uticali na nezadovoljavajući rang Srbije u nastavku rada obrazložićemo uočene osnovne razloge tako niske pozicioniranosti na listi Svetskog ekonomskog foruma.

3. Razlozi niskog ranga

Razloge aktuelne pozicioniranosti Srbije na relativno niskoj 95. poziciji na listi SEF-a podelićemo na dve ključne kategorije. U prvu kategoriju bismo mogli svrstati sve realne nedostatke konkurentnosti Srbije koji su se reflektovali niskim vrednostima podindikatora koji formiraju stubove konkurentnosti, a preko njih, posredno, i kompozitnu vrednost GIK-a. Druga kategorija razloga odnosi se na pristrasnosti u ocenjivanju određenih „mekih“ podindikatora na osnovu podataka iz standardizovane ankete koja se sprovodi u svim obuhvaćenim zemljama. Zbog takvih, mogućih, pristrasnosti, – neki realni ostvareni napreci mogu ostati neverifikovani. Shodno tome, razlozi niske pozicije sadrže primese i jedne i druge kategorije. Dok je polje mogućeg ublažavanja ili eliminacije prve kategorije razloga dosta razučeno, za drugu kategoriju se to svakako ne može reći. Naredna dva poglavlja sadrže moguća obrazloženja navedenih kategorija razloga aktuelne pozicije Srbije na listi SEF-a.

3.1. Realni nedostaci

U prvu kategoriju razloga niske pozicioniranosti Srbije na listi SEF-a, kao što je navedeno, svrstavamo sve aspekte konkurentnosti prema kojima je Srbija zasluženo zabeležila niske vrednosti podindikatora. U prethodnom poglavlju naglašeno je da su jedina dva „tvrda“ podindikatora, prema kojima Srbija u 2011. godini beleži ispodprosečne rezultate: stopa inflacije i učešće nacionalne štednje u BDP-u. Pri tome, trebalo bi imati u vidu da se vrednosti ovih podindikatora dobijaju na osnovu sekundarnih podataka iz baza koje omogućavaju međunarodnu komparaciju. U tom smislu – jedini način da se pozicija Srbije prema ovim aspektima poboljša u narednom Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma jeste da Srbija na kraju ove ostvari nižu stopu inflacije u odnosu na prethodnu godinu, kao i da stopa štednje na kraju ove bude veća u odnosu na prethodnu godinu. Dakle, u oba slučaja reč je o merljivim, a posledično i objektivnim kategorijama, koje ne zavise od bilo čijeg mišljenja, već isključivo od realnog napretka zemlje u tim domenima. Ukoliko talas poskupljenja u poslednjem kvartalu ove godine ne bude prouzrokovao značajniji porast noseće inflacije – nije nerealno očekivati da Srbija postane konkurentnija u ovom aspektu kada se „podvuče crta“ na kraju godine. Tome bi svakako mogla da doprinese i relativno uspešna saradnja Srbije sa Međunarodnim monetarnim fondom u 2011. godini. Što se tiče učešća nacionalne štednje u BDP-u, napredak se može očekivati ukoliko bi se nastavilo s politikom promovisanja štednje u nacionalnoj valuti, paralelno s jačanjem stabilnosti bankarskog sektora i poverenja stanovništva i privrede u bankarski sektor. Dodatno povećanje štednje javilo bi se ako bi država uspeła da smanji budžetski deficit u narednom periodu. Na taj način, nacionalna štednja kao zbir privatne i javne štednje bi se povećala, tj. jedan deo privatne štednje koji se sada koristi za pokrivanje deficita budžeta bi se oslobodio. Svakako, promene u domenu stopa inflacije i nacionalne štednje, s obzirom na to da spadaju u grupu „Osnovnih zahteva“, ne bi u toj meri uticale na ukupnu vrednost GIK, kao što bi bio slučaj sa podindikatorima iz grupe „Faktora povećanja efikasnosti“.

Kvalitet podindikatora čije vrednosti su dobijene na osnovu međunarodnih komparativnih baza, proizilazi iz kvantitativne prirode ovih podataka i iz činjenice da su ovi podaci za sve zemlje prikupljeni upotrebom iste metodologije. Otuda, čak i da metodologija nije ispravna, ona je ista za sve zemlje, što omogućava validna međunarodna poređenja. Generalno, može se konstatovati da su pristrasnosti u poređenjima na osnovu „čvrstih podataka“ manje u odnosu na poređenja prema „mekim podacima“, dobijenim na osnovu ankete.

Na osnovu „mekih“ podindikatora koje smo naveli u Tabeli L1-4. prema kojim se Srbija svrstava na samo začelje liste od 142 zemlje – može se zaključiti da se problemi domaće konkurentnosti prema SEF-u primarno baziraju na ispodprosečnim ocenama iz grupe „Faktora povećanja efikasnosti“, ali i na pojedinim „mekim“ podindikatorima iz grupe „Osnovnih zahteva“. Da podsetimo, u slučaju Srbije grupa „Osnovni zahtevi“ ulazi u obračun ukupne vrednosti GIK-a s ponderom (0,4), dok „Faktori povećanja efikasnosti“ ulaze s ponderom (0,5). U domenu „Osnovnih zahteva“ nesporna je dominacija infrastrukturnih problema (putevi, železnica, vodeni i avio saobraćaj), dok u domenu „Faktora povećanja efikasnosti“ dominiraju problemi u vezi s konkurencijom na parcijalnim tržištima i problemi u vezi s funkcionisanjem finansijskih tržišta.

Infrastrukturni problemi Srbije su svakako u disproportiji s njenim stepenom razvijenosti, merenim dostignutom visinom BDP-a *per capita*. Drugim rečima, iako visina BDP-a svrstava Srbiju u red srednerazvijenih zemalja, opšta razvijenost infrastrukture ne opravdava taj nivo. Evidentno je da poslednjih godina Srbija ulaže značajne napore i finansijska sredstva u razvoj, pre svega putne infrastrukture, gde prvenstveno mislimo na projekte koji su u toku (izgradnja Koridora 10 i pobočnih saobraćajnica, završetak obilaznice oko Beograda, izgradnja mosta na reci Savi u Beogradu – tzv. mosta na Adi i mosta na reci Dunav kojim se strateški povezuje Koridor 10 sa Koridorom 4 i Rumunijom, Rekonstrukcija mosta Gazela u Beogradu, kao i drugi manji projekti). S obzirom na to da se s prvim mesecima 2012. godine očekuje kompletiranje severnog kraka Koridora 10, završetak radova na Gazeli i završetak mosta na reci Savi u Beogradu sa svim planiranim prilazima (što značajno olakšava protok vozila Koridorom 10) – logično bi bilo očekivati da će Srbija u narednoj godini unaprediti vrednosti podindikatora „Kvalitet putne infrastrukture“. Ovo smatramo logičnom posledicom, tim pre što je proporcionalno najveći broj anketiranih menadžera iz Grada Beograda, gde se u narednom periodu očekuju i najveće promene na planu unapređenja putne infrastrukture. Pri tome, trebalo bi imati u vidu da je ponder grupe „Osnovni zahtevi“ manji od pondera za „Faktore povećanja efikasnosti“, tako da pomoci na planu infrastrukture neće imati takav uticaj na vrednost GIK-a kao što bi bio slučaj sa unapređenjima na polju konkurencije ili razvoju finansijskih tržišta. Ova konstatacija deluje paradoksalno, imajući u vidu značajna finansijska sredstva i napore koji su angažovani na ovako složenim infrastrukturnim poduhvatima. Taj paradoks Srbija duguje činjenici da rast ekonomije meren BDP-om *per capita* (gde veliki udeo pripada primarnoj proizvodnji i sektoru usluga) nije pratio razvoj neophodne infrastrukture.

U domenu zaštite i jačanja konkurencije na parcijalnim tržištima dve su ključne mere. Prva je intenzivnije angažovanje države na jačanju konkurencije, privlačenjem investicija i promovisanjem pozitivne konkurentske klime između privrednih subjekata uz sprovođenje procesa liberalizacije i deregulacije gde god je to opravdano s aspekta opšteg društvenog blagostanja. Druga mera jeste podizanje efikasnosti i efektivnosti rada Komisije za zaštitu konkurencije kao nezavisnog tela zaduženog za sprovođenje aktuelnog Zakona o zaštiti konkurencije. Takođe, obe grupe mera potrebno je sprovesti transparentno, kako bi javnost bila upoznata s rezultatima na polju unapređenja i zaštite konkurencije. Konkretno, što se Komisije za zaštitu konkurencije tiče, potrebno je učiniti njen rad i rezultate transparentnijim, kako bi se šira javnost informisala o smislu i svrsi zaštite konkurencije. Jer, pritisak javnosti se smatra značajnim saveznikom Komisije u borbi protiv ugrožavanja konkurencije na parcijalnim tržištima. Generalno, transparentnost rada i informisanost šire javnosti kako o problematici konkurencije, tako i o samom fenomenu konkurentnosti (kao znatno širem pojmu), nužna je za unapređenje pozicije Srbije na listi SEF-a. Ovo se posebno odnosi na sve one aspekte konkurentnosti koji se ocenjuju pomenutom anketom. Takođe, paralelno s razvojem infrastrukture, te jačanjem zaštite i unapređenja konkurencije trebalo bi da usledi i razvoj domaćih finansijskih tržišta kako bi se proširila lepeza mogućih izvora finansiranja preduzeća u Srbiji. Prevashodna uloga Beogradske berze kao privatizacionog mehanizma, gde nakon formiranja kontrolnog paketa akcija uglavnom prestaje svaka dalja trgovina istim, uz dnevni promet berze koji retko premašuje milion evra, ovaj aspekt konkurentnosti čini nezadovoljavajućim. S tim u vezi je i ekstremno nizak rang Srbije u pogledu zaštite interesa manjinskih akcionara (tek 140. mesto). Kada praksa preduzeća ne podrazumeva prikupljanje finansijskih sredstava emitovanjem akcija, tada se ne sprovodi ni dividendna politika. Samim tim, akcije u rukama manjinskih vlasnika preduzeća nakon formiranja kontrolnog paketa gotovo da nemaju nikakav značaj, jer u momentu formiranja kontrolnog paketa interes za svaku dalju trgovinu na berzi prestaje.

Saniranje slabih tačaka domaće konkurentnosti (koje smo prethodno naveli) u perspektivi može pozitivno uticati na povećanje kompozitne vrednosti Globalnog indeksa konkurentnosti, što bi trebalo pozitivno da se odrazi i na rang Srbije na listi Svetskog ekonomskog foruma. No, prilikom traženja razloga niske pozicioniranosti Srbije mora se imati u vidu da je rang relativan fenomen, te da zavisi kako od ostvarene vrednosti GIK konkretne zemlje, tako i od vrednosti koje su zabeležile sve ostale zemlje sa liste. Nepristrasno rangiranje zemalja podrazumeva da su menadžeri iz oodabranih zemalja dali objektivne ocene performansi njihovih privreda prilikom anketiranja, imajući u vidu značaj koji anketa ima prilikom formiranja ukupne vrednosti GIK-a.

3.2. Pristrasnosti ocena dobijenih na osnovu ankete

Problem realnog rangiranja nastaje u okolnostima gde ispitanici u pojedinim zemljama konstantno potcenjuju svoje performanse, dok ih u nekim drugim zemljama precenjaju. Usled toga, ocene iz ankete značajno odstupaju od podataka sekundarnog tipa, dobijenih iz međunarodnih komparativnih baza. Pristrasnost navise kod jedne grupe zemalja kombinovana s pristrasnošću naniže druge grupe zemalja – može uticati na pravljenje nerealnog raspona između takvih grupa. Zašto dolazi do pristrasnih rezultata ankete?

Kao tri osnovna izvora pristrasnosti ankete mogu se identifikovati (*i*) nerazumevanje konteksta od strane ispitanika (menadžera) u kojem je odgovor potrebno dati, (*ii*) nerazumevanje postavljenog pitanja od strane ispitanika, i (*iii*) namerno davanje neiskrenih odgovora od strane ispitanika, što je pojava u čiju analizu nećemo ulaziti.

Dakle, jedan od osnovnih identifikovanih problema jeste to što se prilikom davanja odgovora zanemaruje kontekst u kom se pitanje postavlja. Kontekst je ocenjivanje međunarodne konkurentnosti. U prethodnoj rečenici kao ključnu reč podvučićemo „međunarodna“. Kao neophodan preduslov za objektivno ocenjivanje određenog činioca konkurentnosti potrebno je da ispitanik bude barem delimično informisan o uslovima koji vladaju u drugim zemljama. U tom smislu, ako na pitanje „U kojoj meri antimonopolska politika u Vašoj zemlji promoviše konkurenciju“ bude upisan odgovor 1 na dvopolnoj skali od 1 do 7, tada bi ispitanik trebalo da smatra da je nivo razvijenosti antimonopolske politike u datoj zemlji na najnižem nivou u odnosu na sve obuhvaćene zemlje. S druge strane, ako ispitanik dodeli ocenu 7 – tada bi zasigurno trebalo da smatra da se njegova zemlja s problemima zaštite konkurencije nosi podjednako dobro kao najrazvijenije zemlje na listi SEF-a. Konkretno, povodom ovog pitanja aritmetička sredina dobijenih odgovora iznosi 2,84,⁸ što uz nekoliko rezultata odgovora na druga pitanja formira vrednost podindikatora „Efektivnost antimonopolske politike“ od 2,8, pa se po osnovu toga Srbija svrstava na 137. mesto na listi od 142 zemlje. Napomenućemo da pojedine afričke i azijske zemlje koje su bolje rangirane od Srbije trenutno nemaju antimonopolske zakone niti regulatorna tela iz ove oblasti, pa samim tim ni bilo kakvu istoriju promovisanja antimonopolske

8 World Economic Forum (WEF, 2011), *Executive Opinion Survey 2011*.

politike, za razliku od Srbije (npr. Burundi 134. mesto, Čad 129. mesto, Bangladeš 105. mesto, Kenija 59. mesto). Od politika koje ne postoje svakako se ne može očekivati da budu efektivne. S druge strane, u pojedinim manjim zemljama gde postoji antimonopolska regulativa, a gde po prirodi stvari veličina tržišnog „kolača“ ne omogućava razvoj konkurencije, a samim tim ni visok nivo konkurentnog pritiska, ne može se očekivati ni delotvornost antimonopolske politike. Primera radi, Crna Gora koja je u relativno kratkom vremenu posle Srbije donela zakon koji reguliše pitanje zaštite konkurencije, a pri tom je još uvek dosta daleko da funkcionalno osposobi regulatorno telo za te potrebe, nalazi se čak 58 mesta ispred Srbije, na 79. poziciji. Takođe, prema kvalitetu putne infrastrukture Srbija je svrstana na 131. poziciju, značajno iza mnogih afričkih zemalja gde je o kvalitetu putne infrastrukture uopšte vrlo teško govoriti. I ovaj podindikator se formira na osnovu podataka iz ankete.

Odgovori najvišeg menadžerskog nivoa koji su prikupljeni u anketi od 2008. do 2011. godine – ukazuju na suštinski problem nerazumevanja principa konkurentnosti kao i nepoznavanja pojedinih segmenata tržišta o kojima su davali svoje mišljenje. Na primer, ispostavlja se da je došlo do smanjenja vrednosti svih odgovora iz dela ankete koji formiraju stub „Sofisticiranost finansijskog tržišta“. Pošto je deo tih pitanja, odnosno odgovora u vezi s lakoćom dobijanja kredita od banaka, pad vrednosti odgovora u tom delu ankete ne čudi, imajući u vidu da su banke po otpočinjanju finansijske krize značajno pooštrile kriterijume za izdavanje kredita. Ipak, pitamo se da li je opravdano dati nižu ocenu i na ova pitanja, ako znamo da su banke i u drugim zemljama imale isti ili sličan obrazac ponašanja. U tom slučaju, niža ocena bila bi opravdana samo ukoliko su se uslovi i postupak kreditiranja u Srbiji pogoršali relativno više u odnosu na ostale privrede. Primećene su takođe i nelogičnosti koje ukazuju da odgovori na pojedina pitanja nemaju neposredne veze s realnim kretanjima na tržištu. Na primer, prosečna ocena na pitanje iz ankete koje se odnosi na lakoću prikupljanja novčanih sredstava putem izdavanja akcija na berzi za tri godine je opala za 1,1 poen, tj. za 30%. Iz ovog podatka sledi da je došlo ili do značajnog pogoršanja uslova finansiranja u tom domenu, ili barem stagnacije paralelno sa beleženjem napretka ostalih privreda iz okruženja. Međutim, činjenica je da se metod prikupljanja sredstava za nove projekte putem emitovanja nove serije akcija nikada nije koristio u domaćoj privredi. Osnovni razlozi za to su, kao što je već napomenuto, nedovoljno razvijeno finansijsko tržište, ali i averzivnost vlasnika kontrolnog paketa akcija ka razvodnjavanju vlasništva nad preduzećem. Na sličan obrazac može se naići i u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Crnoj Gori i Hrvatskoj, pri čemu su njihove ocene sofisticiranosti finansijskog tržišta zabeležile znatno manji pad u odnosu na Srbiju u istom periodu.

Na kraju ističemo jednu od najlošijih ocena iz ankete, koja pripada segmentu efikasnosti tržišta rada. Po mišljenju *top* menadžera kapacitet Srbije da zadrži mlade, školovane i talentovane ljude je izuzetno nizak, te čak i opada s protokom godina. U proteklih osam godina odgovor na pitanje „Da li vaša zemlja zadržava i privlači talentovane ljude?“ na skali od 1 do 7 iznosio je približno 2, pri čemu je prema poslednjoj anketi ovaj element tržišta rada ocenjen sa 1,8. Ocena bi trebalo da bude aproksimacija fenomena poznatijeg kao „odliv mozgova“ koji je po pravilu izraženiji u početnim godinama tranzicije. Svakako, ovaj efekat je prisutan i u razvijenim privredama, ali u manjem obimu u odnosu na nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju. Kao alternativa klasičnom pristupu koji podrazumeva štetno dejstvo „odliva mozgova“ na nacionalnu konkurentnost, u poslednje dve decenije pojavila su istraživanja⁹ prema kojima „odliv mozgova“ može imati pozitivno dejstvo u perspektivi usled efekta prelivanja „know-how“ i novih tehnologija iz razvijenih privreda, posredstvom radnika koji odluče da se vrate u zemlju. Inače, ovaj fenomen ulazi u obračun GIK kao „meki“ podindikator upravo pod nazivom „Odliv mozgova“ prema kom se Srbija nalazi na samom začelju liste SEF-a. Prema poslednjem izveštaju SEF-a, na listi od 142 zemlje, Srbija se nalazi na 139. poziciji u okruženju zemalja kao što su Jemen, Burundi, Haiti i Alžir. S druge strane, sve zemlje iz okruženja na sličnom nivou razvijivosti i sa sličnim istorijskim nasleđem plasirane su znatno bolje od Srbije (npr. Crna Gora se nalazi na 49. poziciji) uprkos povećanju broja stanovnika koji su za stalno emigrirali u zemlje EU-15 u periodu 2000–2007¹⁰, dok se u istom periodu emigracije iz Srbije smanjila.

Shodno navedenim nelogičnostima, valja se zapitati da li su okolnosti koje prate srpsku konkurentnost zaista tako loše sudeći prema vrednostima pojedinih „mekih“ podindikatora dobijenih na osnovu ankete, te da li su pojedine drastične razlike koje postoje na listi zaista realne.

Pristrasnosti podindikatora koji se dobijaju iz primarnih izvora, koje se, posredno, preko stubova konkurentnosti prelivaju na vrednost GIK-a mogu značajno uticati na pozicioniranost zemlje na listi. Ovome bi trebalo dodati već napomenutu činjenicu da podaci iz ankete dominiraju u odnosu na sekundarne izvore podataka u strukturi GIK-a. Logično je očekivati da rezultati ankete ne bi trebalo da imaju preveliku devijaciju u odnosu na čvrsta kvantitativna

9 Lundborg i Rechea (2002), „Will Transition Countries Benefit or Lose from the Brain Drain?“, IJED, Vol. 5 No. 3.

10 Gligorov et al. (2011), „Assessment of the Labour Market in Serbia“, The Vienna Institute for International Economic Studies, Research reports 371.

merila konkurentnosti iz baza sekundarnih podataka. Sasvim je jasno da, velike disproporcije između rezultata iz ova dva tipa izvora podataka mogu uticati na pristrasnost pri rangiranju. Godišnji skokovi ili padovi pojedinih zemalja (od preko 10 pozicija na listi), koji nisu praćeni ekvivalentnim napretkom čvrstih merila, predstavljaju jedan od očiglednih izvora pristrasne evaluacije elemenata konkurentnosti od strane anketiranih menadžera.

Razdvajanjem GIK-a prema kriterijumu izvora podataka na „meke“ i „tvrde“, izvršićemo simulaciju vrednosti GIK-a za te dve grupe, poštujući ponderaciju iz metodologije SEF-a. Namera, koja stoji iza ove simulacije jeste da se prikaže koju bi vrednost Globalni indeks konkurentnosti imao ako bi se isključivo računao prema „tvrdim“ podindikatorima, a koliku bi vrednost imao ako bi bio računat prema „mekim“ podindikatorima. Ovu simulaciju ćemo uraditi kako za Srbiju tako i za zemlje iz njenog neposrednog okruženja koje kao i Srbija, budući da ne pripadaju Evropskoj uniji imaju aspiracije da joj se priključe – reč je o zemljama Zapadnog Balkana (Crna Gora, Albanija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija). Srbiju ćemo uporediti takođe i sa prosekom navedenih zemalja.¹¹

Može se primetiti da sve zemlje Zapadnog Balkana izuzev Srbije i Makedonije beleže veću vrednost GIK prema „mekim“ podindikatorima u odnosu na indeks koji je obračunat isključivo na osnovu međunarodno uporedivih statističkih podataka (Grafikon L1-4). Značajno odstupanje navise izraženo je u slučaju Hrvatske i Albanije, dok se u slučaju Crne Gore, GIK meren na osnovu „tvrdih“ i „mekih“ podindikatora, poklapaju sve do trećeg decimalnog mesta. U isto vreme, GIK Srbije meren „mekim“ podindikatorima niži je za oko 20% od istog merenog na osnovu „tvrdih“ podindikatora (Tabela L1-4). Od navedenih zemalja, jedino Makedonija ima nižu vrednost „mekog indeksa“ u odnosu na vrednost „tvrdog indeksa“, s tim što je ova disproporcija znatno manja u odnosu na slučaj Srbije. Pri tome, u odnosu na sve navedene zemlje, Srbija ima najnižu vrednost GIK-a prema „mekim“ podindikatorima, ali i najveću vrednost prema vrednosti GIK-a na osnovu „tvrdih“ podindikatora. Kao rezultat toga, ako bismo uporedili Srbiju s prosečnom vrednošću za navedene zemlje, došli bismo do istog zaključka – „meka vrednost GIK-a“ Srbije značajno je manja od proseka zemalja Zapadnog Balkana, dok je sa „tvrdom vrednošću“ potpuno suprotan slučaj.

Grafikon L1-8. GIK računat prema „mekim“ i „tvrdim“ indikatorima za odabrane zemlje 2011.

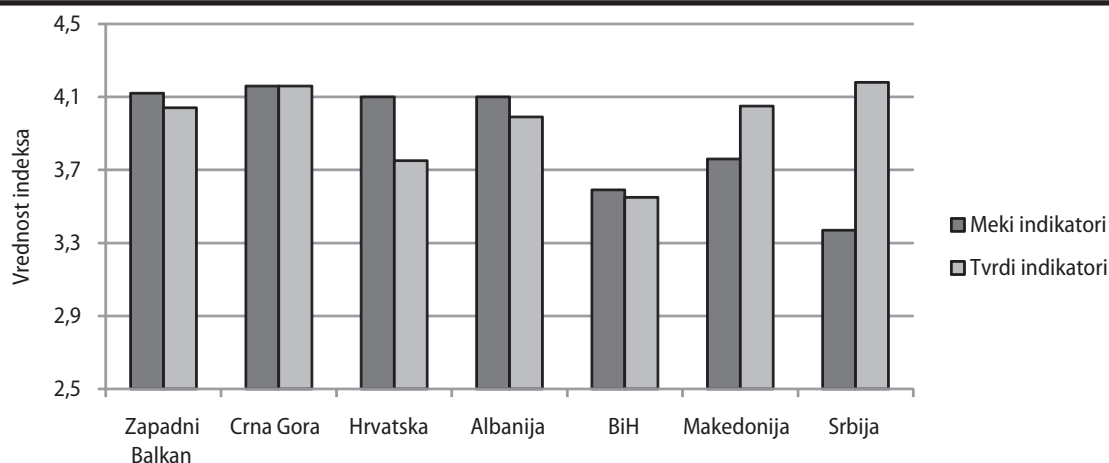

Tabela L1-9. GIK prema „mekim“ i „tvrdim“ indikatorima

Stubovi	Zapadni Balkan		Crna Gora		Hrvatska		Albanija		Bosna i Hercegovina		Makedonija		SRBIJA	
	M.I.	T.I.	M.I.	T.I.	M.I.	T.I.	M.I.	T.I.	M.I.	T.I.	M.I.	T.I.	M.I.	T.I.
1	3,90	3,88	4,59	4,24	3,62	2,37	4,12	5,05	3,43	3,19	3,75	4,57	3,21	5,36
2	3,65	2,55	3,63	3,03	4,58	3,03	3,92	2,32	2,58	2,16	3,52	2,22	2,93	2,86
3	0,00	4,75	0,00	4,50	0,00	4,80	0,00	4,50	0,00	4,60	0,00	5,34	0,00	4,57
4	5,90	6,57	5,57	6,38	6,18	6,74	6,28	6,62	6,10	6,58	5,35	6,52	5,92	6,46
5	3,99	3,83	4,30	4,45	4,05	4,27	4,22	2,86	3,62	3,82	3,77	3,76	2,59	4,22
6	4,09	5,68	4,37	5,68	3,87	5,63	4,26	5,80	4,12	5,21	3,83	6,09	3,34	5,36
7	3,93	5,50	4,14	5,87	3,38	5,03	4,49	5,40	3,64	5,53	4,02	5,69	3,39	5,31
8	3,38	5,27	4,00	7,00	3,53	4,34	2,86	6,34	3,01	3,67	3,50	5,00	3,23	5,66
9	4,49	3,05	4,46	3,19	4,77	3,76	4,87	2,52	4,17	2,83	4,17	2,94	0,00	2,97
10	0,00	2,86	0,00	2,00	0,00	3,60	0,00	2,90	0,00	3,00	0,00	2,80	3,92	3,64
11	3,64	0,00	3,80	0,00	3,70	0,00	3,80	0,00	3,40	0,00	3,50	0,00	3,12	0,00
12	3,23	0,81	3,75	1,00	3,33	1,03	2,83	3,14	3,14	0,00	3,08	1,00	3,19	1,01
Ukupno	40,19	44,75	42,61	47,43	41,01	44,31	41,65	45,31	37,21	40,59	38,49	45,93	34,69	47,42
Prosek	4,02	4,07	4,26	4,31	4,10	4,03	4,17	4,12	3,72	3,69	3,85	4,18	3,47	4,31
Indeks	4,12	4,04	4,16	4,16	4,10	3,75	4,10	3,99	3,59	3,55	3,76	4,05	3,37	4,18

Izvor: WEF (2011), *Global Competitiveness Report*

¹¹ Srbija nije uključena u prosek zemalja Zapadnog Balkana.

Na osnovu prethodne simulacije, konstatujemo da Srbija svoju konkurentnost znatno niže vrednuje u odnosu na zemlje iz svog neposrednog okruženja s kojima se tradicionalno poredi na različitim poljima. U isto vreme uporedivi statistički podaci govore potpuno suprotno i u korist Srbije. Primera radi, ukoliko bi Srbija na osnovu ankete vrednovala sebe u skladu s „tvrđim“ podacima, njen rang na listi SEF-a bi bio i do 30 mesta bolji (negde oko 55. mesta).

Na osnovu ove ilustracije ne možemo da se ne zapitamo koliko fenomen pristrasnog samovrednovanja zemalja može uticati na raspodelu pozicija na listi SEF-a. Očigledno, u situaciji kada se gotovo dve trećine vrednosti GIK-a formira na osnovu rezultata ankete, ovaj fenomen može dosta toga objasniti. Ovo „iskrivljenje slike“ posebno može doći do izražaja kada je preovlađujući broj ispitanika svestan posledica koje sa sobom može doneti nizak rang na medijski najpraćenijoj listi u poslednjoj dekadi u međunarodnim okvirima. Na osnovu dobijenih rezultata, može se konstatovati da sa Srbijom to svakako nije slučaj. Upravo u vezi sa tim, u narednom poglavlju, pokušaćemo da ukažemo na neke od ključnih posledica, koje se mogu očekivati kao rezultat niske pozicioniranosti zemlje na listi SEF-a.

4. Posledice niskog ranga

Nesporno je da stepen konkurentnosti svake zemlje ima suštinski značaj za njen rast i razvoj. Ali, merenje konkurentnosti i međunarodna poređenja nose izvesnu dozu pristrasnosti (na šta ova analiza ukazuje), s obzirom na to da su neki njeni aspekti teško merljivi. Da li to onda znači da na najpoznatije rangiranje zemalja po konkurentnosti ne bi trebalo obraćati pažnju? Odgovor je svakako odričan. Nizak rang, bio opravdan ili ne, nosi određene posledice po zemlju na koje ćemo pokušati da ukažemo. Osnovu svih posledica koje ćemo navesti predstavlja asimetrična informisanost o konkurentnosti zemalja aktera međunarodne ekonomsko-političke utakmice, koju bar formalno eliminiše Izveštaj Svetskog ekonomskog foruma. Generalno, niska pozicioniranost na listi Svetskog ekonomskog foruma može uticati na kreiranje lošeg imidža zemlje u globalnim okvirima s posledicama koje mogu biti višestruke, posredne ili neposredne prirode. Svakako, u profil zemlje čiji primarni cilj su evropske integracije ne uklapa se okruženje afričkih i ponekih azijskih zemalja na listi, kao i prilična udaljenost od aktuelnih članica Evropske unije. U nastavku ćemo navesti dve moguće manifestacije niskog ranga koje baziraju na činjenici da loš rang zemlje prema kompozitnoj vrednosti GIK-a, ali i pojedinačnim podindikatorima šalje loš signal potencijalnim stranim investitorima, utičući i na rast kamata koje strani poverioci zahtevaju za svoje plasmane.

Prvo, nizak rang zemlje šalje loš signal potencijalnim inostranim investitorima kada odlučuju o plasmanu svojih investicija u konkretnu zemlju. Imajući u vidu popularnost izveštaja SEF-a, mogli bismo generalno da konstatujemo da on verovatno predstavlja jednu od prvih informacija na osnovu koje strani investitori formiraju svoja očekivanja. Pri tome, trebalo bi imati u vidu da složena struktura GIK pruža pregled brojnih elemenata konkurentnosti koji su od interesa za konkretni preduzetnički poduhvat. Izveštaj Svetskog ekonomskog foruma investitorima pruža brz, preliminarni uvid u konkurentsku klimu zemlje koja predstavlja destinaciju njihovim investicijama. Investitori često nisu u stanju samostalno da dođu do informacija o nekim specifičnim faktorima, jer to zahteva visoke troškove istraživanja, koja bi morala da se sprovedu za više različitih zemalja koje su potencijalni kandidati za njihov poduhvat. To se pre svega odnosi na one informacije kojih nema u međunarodnim komparativnim bazama i koje je generalno, problematično kvantifikovati kako bi bile uključene u proračune rizika ulaganja u konkretnu zemlju. Na primer, zaštita svojinskih prava 126. mesto, nezavisnost sudstva 128. mesto, zaštita manjinskih akcionara 140. mesto, kvalitet putne infrastrukture 131, intenzitet konkurencije na lokalnim tržištima 136. mesto, efikasnost antimonopolske politike 137. mesto, sofisticiranost kupaca 136. mesto – samo su neki od loših signala koje potencijalni investitori mogu uzeti u obzir kada razmatraju aktuelne prilike u Srbiji. Valja napomenuti da se svi podindikator, navedeni u prethodnom primeru, dobijaju na osnovu primarnih podataka ankete Svetskog ekonomskog foruma, pa otuda i sve eventualne pristrasnosti ankete sprovedene u Srbiji, ali i drugim zemljama mogu na posredan način odvratiti potencijalne strane investitore od Srbije.

Drugo, u neposrednoj vezi s prethodnom posledicom jeste i mogućnost da se signal o niskom rangom zemlje prelije i na kamatne stope koje inostrani poverioci zahtevaju za svoje finansijske plasmane. Zemlje koje signaliziraju nizak nivo konkurentnosti, mogu postati kandidati za više kamatne stope. Tako, na primer, prema podindikatoru koji se odnosi na kreditni rejting, što predstavlja jednu od važnih informacija za poverioce, Srbija se nalazi na 81. mestu (što je značajno bolji plasman u odnosu na plasman prema kompozitnoj vrednosti GIK-a). Napominjemo, ovaj podindikator nije rezultat ankete i formira se na osnovu baza sekundarnih podataka.

5. Zaključci i preporuke

U cilju analiziranja razloga niske pozicioniranosti Srbije na listi Svetskog ekonomskog foruma i davanja preporuka za unapređenje tog položaja, morali smo da izložimo metodologiju formiranja kompozitne vrednosti Globalnog indeksa konkurentnosti, ali i aspekte konkurentnosti koji ulaze u obračun GIK-a prema kojima Srbija već duži niz godina beleži loše rezultate. Razlaganjem vrednosti GIK-a na podindikatore, koje smo podelili na „tvrde“ i „meke“ pojedinačno smo izdvojili sve vrednosti podindikatora prema kojima Srbija beleži ispodprosečne rezultate i koji su posledično najzaslužniji za nisku 95. poziciju koju Srbija zauzima na listi od 142 zemlje. Razloge niske pozicioniranosti smo konkretno podelili na dve grupe, prvu, koja se odnosi na sve realne nedostatke domaće konkurentnosti i drugu, koja polazi od činjenice da vrednost GIK-a kao i rang zemlje značajno zavise od kvaliteta rezultata dobijenih anketom. Problem niske pozicioniranosti smo identifikovali u svim aspektima konkurentnosti gde Srbija beleži niske vrednosti odgovarajućih podindikatora. Može se takođe konstatovati da realna poboljšanja konkurentnosti u nekim slučajevima neće dovesti do pozitivnih promena pojedinih podindikatora, ako ta poboljšanja ne identifikuju ispitanici prilikom sprovođenja ankete. Za razliku od prve grupe razloga, gde se može uticati konkretnim merama, skup mera za drugu grupu smatramo krajnje ograničenim.

Dok u domenu „tvrdih“ podindikatora, koji se dobijaju na osnovu međunarodnih baza sekundarnih podataka, postoje samo dve relativno slabe tačke iz oblasti makroekonomskih performansi, dotle se prema 25 „mekih“ podindikatora dobijenih na osnovu ankete, Srbija svrstava na samo dno liste SEF-a. Ukratko, najlošije rezultate u međunarodnim okvirima Srbija beleži u domenu „mekih“ podindikatora koji se odnose na intenzitet i zaštitu konkurencije, funkcionisanja finansijskih tržišta, nedostajućih mogućnosti za finansiranje preduzeća (putem emisije akcija), zaštitu manjinskih akcionara, nedostajuće ili neadekvatne infrastrukture i drugo. Međutim, na osnovu „tvrdih“ podindikatora kao relativno slabe tačke konkurentnosti mogu se navesti samo visina inflacije i udeo nacionalne štednje u BDP-u. Pri tome, iako je Srbija prema ova dva „tvrda“ podindikatora rangirana ispod ukupne vrednosti GIK (ispod 95. pozicije), ovi rezultati nisu ni približno toliko zabrinjavajući kao većina slabih rezultata koji baziraju na „mekim“ podindikatorima.

Nesumnjivo je da u svim pobrojanim segmenetima konkurentnosti u kojima se beleže niske vrednosti podindikatora postoji prostor za značajna unapređenja, koja bi u perspektivi mogla pozitivno da utiču na rast ukupne vrednosti GIK-a. To se posebno odnosi na podindikatore iz grupe „Faktora povećanja efikasnosti“ koji imaju najveći značaj pri formiranju ukupne vrednosti GIK-a kada je Srbija u pitanju. Međutim, kako će realne promene navedenih segmenata konkurentnosti uticati na povećanje Globalnog indeksa konkurentnosti i unapređenje ranga Srbije, prevashodno će zavisiti od percepcije tih promena od strane anketiranih menadžera, s obzirom na to da je najveći broj promena potrebno učiniti u zoni koju pokrivaju „meki“ podindikatora.

Kao dodatni instrument za praćenje mišljenja menadžera od ove godine je ustanovljena i nova „Anketa privrednika“ koju će USAID sprovesti u Srbiji svake godine na uzorku od 1000 preduzeća. Pošto je u ovoj anketi broj jedinica ispitivanja višestruko veći u odnosu na anketu koja se koristi za potrebe formiranja GIK-a, problemi pristrasnosti u ocenjivanju bi trebalo da budu manji. Pošto je anketa orjentisana na prikupljanje mišljenja menadžera o poslovnom okruženju, ekonomskoj politici, pristupima finansiranju i sl., veliki deo ovih podataka se može koristiti kao svojevrsna provera tačnosti GIK-a koji se odnosi na „meke“ indikatore. U perspektivi, formiranjem serije podataka u narednih nekoliko godina bićemo u mogućnosti da utvrdimo da li su ocene pojedinih segmenata konkurentnosti, ali i ukupne vrednosti GIK-a Srbije odgovarajuće ili su potcenjene, kao što smatramo da je sada slučaj.

Kako bi se uticalo na povećanje reprezentativnosti odgovora u anketi koja se sprovodi za potrebe SEF-a, potrebno je putem odgovarajućih programa svih medija pružiti znanja o tome šta čini međunarodnu konkurentnost zemlje, s jedne strane, a s druge, kontinuirano informisati širu javnost o napretku u svim domenima konkurentnosti. Potrebno je razgraničiti pojmove konkurentnosti i konkurencije, jer se učestalo poistovećuju. Precizno objašnjenje samog pojma i značaja konkurentnosti, kao i posledica koje nosi niska pozicioniranost važno je i zbog toga da se, ako ne sasvim eliminiše, a ono bar umanjuje pristrasnost naniže evidentno prisutna u odgovorima *top* menadžera. Ovo je u radu identifikovano brojnim razmimoilaženjima ranga prema vrednosti „mekih“ podindikatora i realnih performansi u međunarodnim okvirima. Osnovni problemi prilikom davanja odgovora mogu poticati od nerazumevanja konteksta u kome je odgovor potrebno dati, ali i nerazumevanja na šta se konkretno pitanje odnosi. U prvom slučaju, mora se voditi računa da odgovori služe za međunarodnu komparaciju, te da se u skladu sa tom činjenicom mora postaviti odgovor na skali od 1 do 7. Primera radi, ukoliko ispitanik smatra da bi prema kvalitetu putne infrastrukture Srbiju trebalo smestiti u grupu poslednjih dvadeset zemalja na listi, gde se po pravilu nalaze zemlje sa oskudnom putnom

Konkurentnost Srbije: Merenje konkurentnosti i rangiranje zemalja prema izveštaju Svetskog ekonomskog foruma

mrežom, onda bi trebalo da da odgovor 1 ili 2, što je očigledno prevladajuće mišljenje domaćih *top* menadžera (131. mesto). U prilog umanjivanja mogućnosti da ispitanik da odgovor na pitanje koje ne razume, ide pomenuto informisanje javnosti o segmentima međunarodne konkurentnosti zemlje i značaju koji rangiranje posredno ili neposredno ima za konkretnu zemlju.

Ovome bismo morali dodati i činjenicu da je napredak u rangu fenomen koji zavisi kako od rezultata konkretne zemlje, tako i od rezultata svih ostalih zemalja sa liste. U tom smislu, osnov nepristrasne raspodele rangova na listi je pretpostavka da sve zemlje sebe nepristrasno ocenjuju prilikom anketiranja. U ambijentu gde bi menadžeri iz jedne grupe zemalja sa liste preceenjivali svoje performanse, dok bi iz druge grupe zemalja iskazivali realno svoje performanse ili bi ih eventualno potcenjivali, jaz između te dve grupe zemalja bio bi neizbežan. U takvom ambijentu za očekivati je da sva realna poboljšanja pojedinačnih aspekata konkurentnosti ne dovedu do pozitivnog pomaka zemlje na listi SEF-a.

Dekomponovanjem GIK-a na „tvrde“ i „meke“ podindikatora, došli smo do zaključka da Srbija u poređenju sa zemljama iz svog neposrednog okruženja ima najnižu prosečnu vrednost „mekih“ podindikatora, dok je u slučaju „tvrdih“ podindikatora situacija dijametralno suprotna. Simuliranjem vrednosti GIK-a za obe grupe podindikatora takođe potvrđuje da Srbija u odnosu na navedene zemlje ima najnižu vrednost „mekog GIK-a“, dok istovremeno beleži najveću vrednost „tvrdog GIK-a“.

Na osnovu do sada prikazanog, evidentno je da merenje nacionalne konkurentnosti predstavlja izuzetno složen poduhvat, s obzirom na to da je za mnoge elemente konkurentnosti gotovo nemoguće pronaći „tvrde“ podatke koji su međunarodno uporedivi. Pri merenju konkurentnosti za potrebe međunarodnih poređenja nezaobilazni su podaci iz ankete. U tom pogledu, manji ili veći stepen pristrasnosti u raspodeli rangova je očekivan pratilac svake liste konkurentnosti koja obuhvata veliki broj zemalja. Svakako, momenti kao što su: veliki broj zemalja, sveobuhvatno tretiranje problematike nacionalne konkurentnosti kroz kompozitnu vrednost GIK-a, a posledično i veliki međunarodni medijski publicitet, napredovanje na listi SEF-a čini bitnim aspektom strategije razvoja konkurentnosti bilo koje zemlje, tim pre ako se imaju u vidu posledice koje nosi niska pozicioniranost na listi.

Literatura

- CEVES (2008), „International Competitiveness and Economic Growth of Serbia“, compete project.
- Gligorov, V., Ognjenović, K., Vidović, H. (2011), „Assessment of the Labour Market in Serbia“, The Vienna Institute for International Economic Studies, Research reports 371
- Lundborg, P., Rechea, C. (2002), „Will Transition Countries Benefit or Lose from the Brain Drain?“, *IJED*, Vol. 5 No. 3.
- Vasiljević, D. (2009), „Ekonomski rast i međunarodna konkurentnost Srbije“, *Kvartalni monitor*, br. 18.
- World Economic Forum (WEF, 2007), *The Global Competitiveness Report 2007–2008*, Switzerland, Geneva.
- World Economic Forum (WEF, 2008), *The Global Competitiveness Report 2008–2009*, Switzerland, Geneva.
- World Economic Forum (WEF, 2009), *The Global Competitiveness Report 2009–2010*, Switzerland, Geneva.
- World Economic Forum (WEF, 2010), *The Global Competitiveness Report 2010–2011*, Switzerland, Geneva.
- World Economic Forum (WEF, 2011), *The Global Competitiveness Report 2011–2012*, Switzerland, Geneva.
- World Economic Forum (WEF, 2011), *Executive Opinion Survey 2011* (za Srbiju Anketu o mišljenju *top* menadžera sprovedo je preduzeće IPSOS uz superviziju Fonda za razvoj ekonomske nauke – FREN, kao partnerskog instituta Svetskog ekonomskog foruma).